

Prof. dr hab. Kazimierz ŻEGNALEK

Warszawa, dnia 10.05.2019 r.

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa

Publicznego i Indywidualnego

"Apeiron" w Krakowie

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr Wiolety TOMCZYK

pt. *Psychospołeczne uwarunkowania poczucia sukcesu szkoleniowego nauczycieli
wojskowych przygotowujących do zawodów trudnych i niebezpiecznych*

przygotowanej pod kierunkiem Pana prof. dr hab. Ryszarda BERY

i promotora pomocniczego Pana dr Grzegorza SANECKIEGO

Uwagi ogólne

Przedłożona do oceny dysertacja doktorska stanowi wartościowe pod względem merytorycznym i metodologicznym studium teoretyczno-empiryczne poświęcone rozpoznaniu psychospołecznych uwarunkowań poczucia sukcesu szkoleniowego nauczycieli wojskowych przygotowujących do zawodów trudnych i niebezpiecznych na przykładzie kontrolera ruchu lotniczego.

Podjęcie tej problematyki jest niezwykle istotne w sytuacji dynamicznie rozwijającego się transportu lotniczego i kluczowej roli kontrolera ruchu lotniczego w bezpiecznym zarządzaniu przestrzenią powietrzną. To kontroler ruchu lotniczego obok załogi statku powietrznego zapewnia pomyślny i bezpieczny lot i wykonanie zadania. Kontrolerzy ruchu lotniczego mają status licencjonowanego personelu lotniczego z czym wiążą się określone wymagania zwłaszcza dotyczące znajomości języka angielskiego i frazeologii, fizyki, procedur, a oprócz tego muszą wyróżniać się określonymi cechami psychofizycznymi takimi, jak: opanowanie, spostrzegawczość, umiejętność pracy w deficycie czasu i w warunkach silnie stresujących, a jednocześnie umiejętność pracy w zespole. O ile zawód pilota wojskowego jest przedmiotem licznych badań i analiz zarówno teoretycznych, jak i empirycznych, o tyle zawód kontrolera lotniczego doczekał się jedynie analiz teoretycznych i opracowań metodycznych. Brakuje natomiast badań empirycznych, które dotyczyłyby

różnych aspektów pracy tego personelu lotniczego. Ważnym krokiem do zmiany tego stanu rzeczy i w pewien sposób wypełnia chociaż w pewnym zakresie braku refleksji naukowej popartej solidnymi badaniami empirycznymi nad zawodem kontrolera ruchu lotniczego stanowi niniejsza dysertacja.

Rozprawa ta wpisuje się w obszar zarówno pedagogiki pracy, jak i andragogiki jako dzieło empiryczne dotyczące funkcjonowania człowieka w zawodach trudnych i niebezpiecznych. Słuszne więc zostało przyjęte założenie, że praca wykonywana przez nauczyciela przygotowującego do zawodu kontrolera ruchu lotniczego musi kończyć się sukcesem, co owocuje rzetelnym przygotowaniem podopiecznych do przyszłych ról zawodowych. Tym samym należy uznać za w pełni adekwatne zoperacjonalizowanie przez Doktorantkę sukcesu szkoleniowego instruktorów kontrolerów ruchu lotniczego poprzez: ich poczucie ich zadowolenia z charakteru pracy i własnych kompetencji zawodowych, poczucie skuteczności pełnionej roli zawodowej i odczuwanego autorytetu. Problematykę tą rozpatrywano w kontekście trafnie wybranych psychospołecznych uwarunkowań: osobowościowych wyznaczników pracy, nadziei na sukces, klimatu organizacji i kultury organizacji pracy.

Powyższe aspekty nadają ocenianej pracy doktorskiej wysokie walory poznawcze i aplikacyjne. Pedagogika pracy wzbogacona została o kolejną wartościową pracę badawczą, wnosząca cenne konstatacje do praktyki edukacyjnej związanej z przygotowaniem zawodowym osób do zawodów trudnych i niebezpiecznych.

Struktura pracy

Struktura pracy ma uporządkowany, poprawny układ, typowy dla opracowań teoretyczno-empirycznych i zawiera część teoretyczną obejmującą rozdziały od I do IV, metodologiczną (rozdział V) i empiryczną (rozdział VI, VII i VIII) a także wstęp i podsumowanie wraz z rekomendacjami. Dysertacja obejmuje także bardzo starannie dobraną i uporządkowaną bibliografię (311 druków zwartych, artykułów w czasopismach w pracach pod redakcją naukową, 15 przywołanych aktów prawnych). W pracy znalazły się ponadto: spis tabel, wykresów i rysunków, w tym aneks zawierający narzędzia badawcze. Całość pracy liczy 326 stron.

Uważam, że praca stanowi zamkniętą całość, ukazującą poprawność warsztatową i merytoryczną Autorki, układ jest bowiem logiczny i komplementarny.

Teoretyczne podstawy badań

Pierwszych pięć rozdziałów dysertacji stanowi podstawy teoretyczne prowadzonych badań empirycznych. Treści te zdają się wyczerpywać problematykę określoną w koncepcji badań. Świadczą o wysokich kompetencjach merytorycznych Autorki.

W sposób holistyczny w rozdziale I podjęte zostały zagadnienia związane z charakterystyką zawodów trudnych i niebezpiecznych (s. 13- 38). Zdefiniowano sytuację trudną i niebezpieczną oraz funkcjonowanie człowieka pod obciążeniem wynikającym z oddziaływania różnych stresorów. Autorska typologia występujących w pracy kontrolerów różnych stresorów wynikająca ze specyfiki ich pracy zasługuje na szczególne podkreślenie. Istotne wzbogacenie tych treści zawiera kompetentne omówienie przez Autorkę strategii i stylów radzenia sobie ze stresem. W dalszych rozważaniach przechodząc do określenia zawodu trudnego i niebezpiecznego Doktorantka analizą objęła ogólne treści, by w konsekwencji dać pełną wykładnię interesującego ją pojęcia. Ukazała też dotychczasowy stan badań nad zawodem trudnym i niebezpiecznym wykazując potrzebę wzbogacenia badań empirycznych nad kontrolerami ruchu lotniczego w różnych aspektach ich funkcjonowania zawodowego.

Przedmiotem kolejnych rozważań Autorki zawartych w rozdziale II jest rozwój zawodowy nauczyciela – wojskowego kontrolera-instruktora ruchu lotniczego. Doktorantka prowadzoną analizę rozpoczyna od przybliżenia problematyki rozwoju zawodowego ujmowanego z różnych punktów widzenia, wskazując na punkty stykowe w prezentowanych koncepcjach. Sięga zarówno do klasycznych ujęć D.E. Supera, jak i do najnowszych konstatacji uwzględniających wzbogacenie wiedzy teoretycznej i wyników badań naukowych w minionych latach o nowe treści i konstatacje. W ten sposób powstało interesujące i bogate kompendium wiedzy dotyczące tej problematyki. Analizy wzbogacone zostały o treści istotne wynikające z konceptualizacji własnych badań empirycznych. Omówione zostały zasady doboru na stanowisko wojskowego kontrolera-instruktora ruchu lotniczego zgodnie z obowiązującymi potrzebami mającymi charakter ściśle określonych procedur w lotnictwie wojskowym. Przedstawione treści ukazują złożoność wymagań związanych z rolą pełnioną w systemie lotnictwa przez kontrolera ruchu lotniczego i koniecznością odpowiedniego jego przygotowania zawodowego w toku edukacji. Określone zostały też bardzo precyzyjnie etapy kształcenia i zdobywania niezbędnych uprawnień. Tym samym Autorka wprowadza w specyfikę badanego zawodu, ukazuje jego niepowtarzalny i oryginalny charakter pracy,

którego konsekwencją są wymagania formalne i osobowościowe stawiane kandydatom do tej lotniczej profesji.

Pojęcie sukcesu szkoleniowego nauczyciela przygotowującego do zawodów trudnych i niebezpiecznych w świetle literatury przedmiotu przedstawia Autorka w rozdziale trzecim. Definiuje trafnie sukces zawodowy i omawia jego strukturę, a także dokonuje jego operacjonalizacji, przyjmując słusznie założenie, że „pojęcie sukcesu szkoleniowego rozumiane będzie jako pojęcie złożone i wielowymiarowe obejmujące wewnętrzne przekonanie realizującego szkolenie wojskowego nauczyciela- instruktora kontrolera ruchu lotniczego o własnych kompetencjach zawodowych i efektywności (poczuciu skuteczności) pełnionej roli szkoleniowca oraz przekonanie o własnym autorytecie (formalnym, fachowym i moralnym). W kolejnych analizach w sposób bardzo profesjonalny Doktorantka charakteryzuje zmienne opisujące sukces szkoleniowy: poczucie zadowolenia z charakteru wykonywanej pracy i własnych kompetencji, poczucie skuteczności pełnionej roli wyrażające przekonanie nauczycieli-instruktorów o możliwości osiągnięcia wyznaczonego celu w relacji nauczyciel-uczeń oraz poczuciu autorytetu.

Podobnie właściwy jest sposób narracji w rozdziale szóstym poświęconym charakterystyce psychospołecznych uwarunkowań poczucia sukcesu szkoleniowego badanych nauczycieli-instruktorów. Doskonała znajomość przez Doktorantkę problematyki funkcjonowania zawodowego kontrolerów i działalności edukacyjnej nauczycieli-instruktorów zaowocowała adekwatnym w mojej ocenie wyborze czynników warunkujących ich sukces szkoleniowy. W polu zainteresowań badawczych znalazły się bowiem osobowościowe wyznaczniki efektywnego funkcjonowania zawodowego obejmujące : orientację zawodową (motywację osiągnięć, władzy i przywództwa), zachowania zawodowe w nich sumienność, elastyczność i orientację na działanie, dalej kompetencje społeczne zawierające takie komponenty, jak: wrażliwość społeczną, otwartość na relacje, towarzyskość, orientację na zespół i asertywność, a także naturę psychologiczną w skład której zaliczono: stabilność emocjonalną, pracę pod presją i pewność siebie. Ponadto uwzględniono nadzieję na sukces czyli siłę woli i umiejętność znajdowania rozwiązań. Szczególną wartością okazują się również zmienne środowiskowe takie, jak: klimat organizacji i kultura organizacji. Zmienne te uzupełniają więc szerokie spektrum uwzględnionych w badaniach uwarunkowań sukcesu szkoleniowego badanych nauczycieli-instruktorów, które znalazły się w polu zainteresowań Doktorantki.

W podsumowaniu analizy powyższych teoretycznych podstaw dysertacji, pragnę stwierdzić, że Autorka wykazała się umiejętnością nie tylko adekwatnego doboru literatury przedmiotu i pogłębionej jej analizy, ale także wysokimi kompetencjami w zakresie syntezy i wnioskowania. Dlatego tekst ten jest przejrzysty i konkretny w kontekście podjętej problematyki badań i daje solidne podstawy do analiz empirycznych.

Metodologiczne założenia badań

Założenia metodologiczne badań własnych Doktorantka prezentuje w piątym rozdziale rozprawy. Określiła Ona wyraźnie i jednoznacznie cel badań, sformułowała poprawnie problemy badawcze o charakterze diagnostycznym i weryfikacyjnym oraz hipotezy robocze. Głównym celem podjętych badań było określenie psychospołecznych uwarunkowań poczucia sukcesu szkoleniowego nauczycieli przygotowujących do zawodów trudnych i niebezpiecznych. Cele ten znalazł uszczegółowienie. Chodziło bowiem dokonanie diagnozy sukcesu szkoleniowego, określenie psychospołecznych uwarunkowań oraz zweryfikowanie zależności między sukcesem szkoleniowym a uwarunkowaniami psychospołecznymi. Natomiast główny problem badawczy przyjął postać następującego pytania: *Czy zachodzi, a jeśli tak to jaki ma charakter zależność między sukcesem szkoleniowym nauczyciela przygotowującego do zawodów trudnych i niebezpiecznych a psychospołecznymi uwarunkowaniami takimi, jak: osobowościowymi wyznacznikami efektywnego funkcjonowania zawodowego, nadzieją na sukces; satysfakcją zawodową; samoocena, kulturą i klimatem organizacji?*

Sformułowano poprawnie ogólną hipotezę roboczą, która znajduje swoje uzasadnienie w stanie dotychczasowych badań.

Rozstrzygnięcie tak sformułowanego głównego problemu badawczego i weryfikacja odpowiadającej mu hipotezy roboczej wymagała z kolei udzielenia odpowiedzi na następujące szczegółowe problemy (pytania) badawcze:

1. Jakie jest poczucie sukcesu szkoleniowego nauczycieli- instruktorów przygotowujących do zawodów trudnych i niebezpiecznych?
2. Czym charakteryzują się wybrane uwarunkowania psychospołeczne: osobowościowe wyznaczniki efektywnego funkcjonowania zawodowego, takimi jak: *orientacja zawodowa, zachowania zawodowe, kompetencje społeczne i natura psychologiczna; nadzieja na sukces; kultura i klimat organizacji?*

3. Jaka jest zależność między poziomem poczucia sukcesu szkoleniowego badanych a jego psychospołecznymi uwarunkowaniami?

Pytania te znalazły dalsze właściwe uszczegółowienie. Do pytań dotyczących zależności między badanymi zmiennymi postawiono adekwatne szczegółowe hipotezy robocze. Przedstawiono w sposób bardzo czytelny model, według którego analizowane były zależności między psychospołecznymi uwarunkowaniami nauczyciela – instruktora (zmienna niezależna), a sukcesem szkoleniowym (zmienna zależna). W analizach uwzględniono również czynniki demograficzno-społeczne (zmienna niezależna pośrednicząca).

Podkreślić pragnę adekwatnie dobrane metody gromadzenia i analizy danych (metodę sondażu diagnostycznego realizowanego techniką ankietową oraz metody analizy statystycznej. Jako narzędzia zastosowano Bochumski Inwentarz Osobowościowych Wyznaczników Pracy Rudigera Hossiepa i Michaela Paschena – Aleksandra Jaworowska, Urszula Brzezińska; Kwestionariusz Nadziei na Sukces (KNS) autorstwa Marioli Łaguna, Jerzego Trzebińskiego i Mariusza Zięby; Kwestionariusz do oceny kultury organizacji (OCAI - Organizational Culture Assessment Instrument), który został zmodyfikowany do badanej grupy nauczyciela-instruktora przygotowującego do zawodów trudnych i niebezpiecznych na przykładzie wojskowego kontrolera ruchu lotniczego; Kwestionariusz Klimatu Organizacji Kolba; Skala Uogólnionej Własnej Skuteczności (GSES) autorstwa polskiej wersji Schwarzera, Jerusalema i Juczyńskiego; Wykorzystano również Kwestionariusz ankiety autorstwa Barbary Żechowskiej, który zmodyfikowano na potrzeby badań. Pytania dotyczą warunków pracy nauczyciela-instruktora, osiągnięć i trudności z jakimi spotykają się w swojej pracy dydaktycznej.

Metody i zastosowane techniki badań pozwoliły zebrać wartościowy merytorycznie materiał empiryczny. Z uznaniem pragnę więc odnieść się do analiz statystycznych w których wykorzystano test statystyczny Chi kwadrat, analizę kanoniczną oraz test istotności różnic t-Studenta dla grup niezależnych.

Dobór próby badawczej został dokonany zgodnie z zasadami określonymi w metodologii badań społecznych i pedagogicznych. Badaniami objętych zostało 100 % nauczycieli-instruktorsów, z czego do analizy zakwalifikowane materiał uzyskany od 90 respondentów. Autorka rozprawy przedstawia wyczerpujący, tabelaryczny i opisowy sposób rozkład cech społeczno- demograficznych wszystkich badanych grup. Nie budzą także zastrzeżeń zastosowane metody analiz statystycznych.

Analiza i interpretacja wyników badań

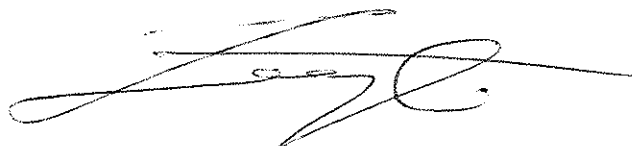
Ostatnia część pracy ujęta została w trzech rozdziałach: VI- Diagnoza poczucia sukcesu szkoleniowego badanych nauczycieli-instruktorów wojskowych kontrolerów ruchu lotniczego; VII – Psychospołeczne uwarunkowania sukcesu szkoleniowego nauczyciela wojskowego - kontrolera ruchu lotniczego i jego wymiary i VIII- Zależności między badanymi zmiennymi - weryfikacja hipotez oraz w podsumowaniu. Z zaprezentowanych analiz wyłania się dobrze udokumentowany, wartościowy z punktu widzenia pedagogiki pracy i andragogiki obraz poczucia sukcesu szkoleniowego badanych nauczycieli-instruktorów oraz ich psychospołecznych uwarunkowań. Badanie poczucia sukcesu szkoleniowego pozwoliło określić zarówno ogólny poziom, jak i wszystkie przyjęte jego wymiary: zadowolenie z charakteru pracy i własnych kompetencji zawodowych, poczucie skuteczności pełnionej roli zawodowej oraz poczucie autorytetu. Dokonano także pełnej charakterystyki uwarunkowań psychospołecznych. Zwrócić pragnę uwagę na oryginalnie określone czynniki tego sukcesu: osobowościowe wyznaczniki pracy (orientację zawodową, zachowania zawodowe, kompetencje społeczne i naturę psychologiczną), a także nadzieję na sukces oraz klimat i kulturę organizacji. Mocną stroną tej części rozprawy jest również osadzenie wyników badań w strukturach wiedzy już ugruntowanej i opisanej w literaturze przedmiotu. Świadczy to nie tylko o umiejętności Doktorantki w zakresie dokonywania gruntownych analiz, ale także o wartości samych badań. Udało się również uchwycić istotne korelacje między badanymi zmiennymi. Stwierdzić zatem pragnę, że postawione problemy badawcze zostały w pełni rozwiązane, a hipotezy robocze pozytywnie zweryfikowane. Tym samym cel pracy został osiągnięty, a konkluzje i trafne rekomendacje są tego najlepszym potwierdzeniem.

Uważam, że warto tę wartościową dysertację opublikować drukiem. Przy tej okazji nasuwa mi się tylko jedna krytyczna uwaga, w przypadku przygotowania niniejszej publikacji do druku proponuję sporządzić i zamieścić w pracy słownik używanych skrótów, które mają bardzo profesjonalny charakter i czytelnik nie zawsze może je rozumieć w obecnie prezentowanej formie.

Wniosek końcowy

Podsumowując, jednoznacznie stwierdzam, że przedłożona do zaopiniowania rozprawa doktorska Pani mgr Wiolety TOMCZYK przygotowana pod naukowym

kierunkiem Pana prof. dr hab. Ryszarda BERY i promotora pomocniczego Pana dr Grzegorza SANECKIEGO odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami), która z mocy ustawy art. 33 ustawy z dnia 18 marca 2011 roku o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. Nr 84, poz. 455) ma zastosowanie do niniejszego przewodu. W związku z tym stawiam wniosek o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie Doktorantki do kolejnych etapów w przewodzie doktorskim.

A handwritten signature in black ink, consisting of several fluid, overlapping strokes that form a stylized, cursive name.